

Prace Filologiczne, Tom okolicznościowy 2024 (78): 17–29

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Jerzy Molas, 2024

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.1556>

JERZY MOLAS

Uniwersytet Warszawski

e-mail: jerzy.molas@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0925-8118>

SYLWETKA NAUKOWA PROFESORA ZBIGNIEWA GREŃIA

Badania Profesora Zbigniewa Greńia – jako językoznawcy sławisty – koncentrują się na zagadnieniach z zakresu socjolingwistyki i etnolingwistyki, synchronicznego językoznawstwa konfrontatywnego oraz historii języka, a obejmują głównie kwestie z dziedziny bohemistyki i śląskoznawstwa ze szczególnym uwzględnieniem Śląska Cieszyńskiego, jak również problemy pograniczy i społeczności multietnicznych.

Zbigniew Greń urodził się 5 maja 1954 roku w Brennej na Śląsku Cieszyńskim. W 1974 roku rozpoczął studia bohemistyczne w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Program studiów, rozszerzony o *Studium z językoznawstwa ogólnego i indoeuropejskiego* realizował w trybie indywidualnym pod opieką profesora Stanisława Urbańczyka. Już na drugim roku studiów rozpoczął pracę naukową. Pod kierunkiem profesora Alfreda Zaręby, w ramach krakowskiego zespołu Karpackiego Atlasu Dialektologicznego, zebrał i opracował materiały z dwóch punktów terenowych ze Śląska Cieszyńskiego dotyczących miejscowości Brenna i Istebna. W 1979 roku obronił z wyróżnieniem, napisaną również pod kierunkiem profesora Alfreda Zaręby, pracę magisterską pod tytułem *Pojęcie 'chcieć' w językach słowiańskich*, która stała się podstawą dwóch artykułów opublikowanych w *Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* oraz w *Zeszytach Naukowych UJ*. Po uzyskaniu dyplomu Zbigniew Greń odbył staż asystencki oraz studia doktoranckie w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Następnie, przez prawie dwadzieścia lat, od roku 1983 do 2012 związany był zawodowo z Instytutem Sławistyki (do 1992 r. – Słowianoznawstwa) PAN w Warszawie, gdzie przeszedł wszystkie stopnie kariery naukowej – od stanowiska starszego asystenta (1983–1986), adiunkta

(1986–1995) i docenta (1995–2002) aż po tytuł profesora uzyskany w 2002 roku. W 1985 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego obronił rozprawę doktorską pod tytułem *Studia nad staroczeskim przekładem biblijnym z Biblioteki Śląskiej*. Jego promotorką była profesor Teresa Zofia Orłoś. Rozprawa opublikowana została jako *Nowy Testament cieszyński i Prorocy cieszyńscy. Analiza językowa staroczeskiego przekładu* (Wrocław 1987). W 1994 roku na podstawie książki *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim* (Warszawa 1994) uzyskał w Instytucie Sławistyki PAN habilitację. Od 2002 roku rozpoczął równoległe z zatrudnieniem w Akademii pracę w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W 2009 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

Oprócz już wymienionej książki powstałej na podstawie rozprawy doktorskiej oraz publikacji habilitacyjnej Profesor Zbigniew Greń jest także autorem monografii *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe* (Warszawa 2000) oraz *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim* (Warszawa 2004). Wspólnie z Heleną Krasowską opracował *Słownik górali polskich na Bukowinie* (Warszawa 2008) i jest współautorem książki *Języki zachodniosłowiańskie wobec pożyczek angielskich w ostatnim dwudziestoleciu* (Kraków 2016), którą w ramach projektu badawczego przygotował wspólnie z Krystyną Holly, Bożeną Itoją, Maciejem Mętrakiem, Teresą Smółkową i Anną Żółtak.

Profesor Zbigniew Greń jest autorem ponad 150 publikacji naukowych, które ukazały się w Polsce, Chorwacji, Czechach, Japonii, Litwie, Macedonii, Mołdawii, Niemczech, Rosji, Słowacji, Słowenii, Ukrainie, a w postaci drobniejszych not także w Białorusi, Serbii i Stanach Zjednoczonych. Wydawano je w języku polskim, angielskim, czeskim, japońskim, niemieckim, rosyjskim i słoweńskim, a ukazywały się w polskich i zagranicznych czasopismach oraz tomach zbiorowych. Cechą szczególną bibliografii prac Profesora, świadcząca o Jego pozycji w środowisku polskiej lingwistyki – nie tylko sławistycznej – oraz otwartości na współpracę i budowanie więzi środowiskowych, jest liczba prac opublikowanych w tomach jubileuszowych uznanych uczonych, a mianowicie (w porządku chronologicznym): Jána Findry, Kazimierza Polańskiego, Teresy Zofii Orłoś, Franciszka Sławskiego (ku pamięci), Stanisława Karolaka, Stanisława Dubisza, Krzysztofa Wrocławskiego, Włodzimierza Pianki, Ewy Siatkowskiej (jubileuszowym i ku pamięci), Andrzeja Guzka, Marii Strycharskiej-Brzeziny, Jerzego Bartmińskiego, Zdzisława Darasza, Karola Daniela Kadłubca, Anny Wierzbickiej, Janusza Siatkowskiego, Macieja Kawki, Joanny Goszczyńskiej, Ireny Stawowy-Kawki, Małgorzaty Korytkowskiej, Teresy Piotrowskiej-Małek, Gerda Hentschela oraz (w druku) Haliny Kurek i Józefa Kąsia.

Zainteresowania naukowe Zbigniewa Grenia obejmują kilka dziedzin badawczych, ewoluujących z biegiem czasu, lecz konsekwentnie związanych z analizą

funkcji języka w szeroko pojmowanym kontekście kulturowym i komunikacyjnym. Tendencja ta widoczna jest od początków Jego aktywności naukowej. Jak wspomniano, już w 1976 roku pod kierunkiem profesora Alfreda Zaręby rozpoczął **badania dialektologiczne** w Krakowskim Zespole Karpackiego Atlasu Dialektologicznego. Brał wówczas udział w opracowaniu polskiej wersji kwestionariusza, w dwu punktach terenowych przeprowadził oparte na nim badania ankietowe, opracował mapy, komentarze i indeksy do tomów I–IV (t. I, Kišinev 1989; t. II, Moskwa 1988; t. III, Warszawa 1992; t. IV, Lviv 1993). Udział wszystkich uczestników projektu w pracach przygotowawczych przedstawiono w tomie wstępnym, *Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Vstupitelnyj vypusk* (Skopje 1987).

Tematyki dialektologicznej dotyczyło także kilka artykułów i recenzji w początkach Jego kariery naukowej, np. *Przymyki kierunkowe i miejscowe w dialektach zachodnio-cieszyńskich* (1992), *Problematyka językowa Śląska Cieszyńskiego po obu stronach Olzy – historia i współczesność* (1995), *Z problematyki językowej pogranicza polsko-czesko-słowackiego* (1998), *Wpływy górnośląskie na dialekty cieszyńskie* (2001). Prace z tego zakresu kontynuował również po 2002 r., publikując wyniki swoich badań w artykułach naukowych *Współczesna sytuacja gwar Śląska Cieszyńskiego* (2003), *Zakres wpływów niemieckich w leksyce gwar Śląska Cieszyńskiego* (2006), *Stażność versus zmienność dialektów cieszyńskich* (2006), *Gwary Śląska Cieszyńskiego w Internecie* (2019) oraz w formie udziału w przewodniku multimedialnym www.gwarypolskie.uw.edu.pl, w odniesieniu do regionu Śląska Cieszyńskiego. W tym czasie rozszerzył zakres eksploracji terenowej na miejscowości polskie na Bukowinie (w granicach Ukrainy i Rumunii), czego wynikiem jest *Słownik górali polskich na Bukowinie* (we współautorstwie z Heleną Krasowską z roku 2008) – jeden z pierwszych słowników tej grupy etnicznej – oraz dwa artykuły o bukowińsko-śląskich relacjach leksykalnych (2010) i językowo-kulturowych (2011).

W pracach tych zajmował się przede wszystkim zagadnieniami wpływów między kodami należącymi do języków bliskich typologicznie i genetycznie – polskim, czeskim, słowackim oraz wpływami z języków niesłowiańskich (zwłaszcza z języka niemieckiego). Badania, prowadzone w zgodzie z tradycyjnymi metodami dialektologii, zaowocowały opracowaniem materiału językowego dla potrzeb słownikowych i kartograficznych oraz obszerną bazą materiałów gwarowych wykorzystywaną w publikacjach naukowych.

Znaczna część materiałów została zebrana metodą ankietową na potrzeby projektu badawczego NCN. Dzięki testowi na aktywną znajomość gwary, polegającemu na przekładzie fraz z odmiany ogólnej polszczyzny na gwary, pozyskano ponad tysiąc przykładów na każde ze zdań kwestionariusza (w sumie ponad 7250 zdań). Materiał ten umożliwia zarejestrowanie wszelkich form gwarowych

i form z elementami gwary na całym badanym obszarze i to z uwzględnieniem pełnego przekroju społecznego badanej społeczności komunikacyjnej. Tak otrzymany korpus, z jednej strony zgodny z tradycyjną normą gwarową, z drugiej, zawierający również materiały mieszane – gwarowo-ogólnopolskie, gwarowo-czeskie, gwarowo-slangowe etc. – ma wyjątkową wartość porównawczą.

W ostatnim czasie, w związku z rozwojem komunikacji w internecie, Profesor Greń zainteresował się obecnością i kształtem tekstów gwarowych (śląskich) i mieszanych z udziałem gwary w sieci. Zagadnieniom tym poświęcił rozprawy *Język młodzieży z Zaolzia w Internecie* (2007), *Stylizacja śląska w tekstach internetowych* (2021) czy w szerszym ujęciu *Dialog językowo mieszany na pograniczu wirtualnym słowiańskich języków blisko spokrewnionych* (2008). Łączy się to z Jego obserwacją i analizą dążeń niektórych użytkowników (i grup użytkowników) sieci ze Śląska (zwłaszcza Górnego) do rozpropagowania i realizacji idei stworzenia śląskiego standardu językowego (np. *Po śląsku w Internecie. Problemy standaryzacji żywiołowej*, 2007; *Śląska lokalność w Internecie*, 2008; *Problematyka językowa w górnośląskich i zaolziańskich dyskusjach internetowych*, 2009). Tendencje te przybrały w ostatnich latach na sile, a po włączeniu się w realizację tych dążeń towarzystw regionalnych i językoznawców zmierzają w kierunku przyznania śląszczyźnie statusu języka regionalnego. Obserwacji dążeń górnośląskich, zwłaszcza w odniesieniu do sytuacji etnicznej na Śląsku Cieszyńskim, poświęcone są teksty *Tożsamość na pograniczu blisko spokrewnionych etnosów – przypadek w trójkącie polsko-czesko-słowackim* (2011), *Tożsamość śląska – etniczna czy regionalna?* (2014), *Przekraczanie granic dialektu – przypadek śląski. Analiza funkcjonalna* (2021), *Miejsce śląskoznawstwa w badaniach polonistycznych* (2018), a w ujęciu historycznym także *Tożsamość śląska w systemie pojęciowym budzicieli polskiego życia narodowego na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku* (2022), *Relacje między narodowością i religią na Śląsku Cieszyńskim* (2023), ponadto tekst rosyjskojęzyczny *Etnolingwistyczne procesy na czesko-polskim językovom pogranicze* (2015), angielskojęzyczny *Identity at the Borders of Closely-Related Ethnic Groups in the Silesia Region* (2017) i w języku japońskim *Gendai Chūō ni okeru esunikku aidentiti no seisei: Shironsuku o daizai ni* ('Powstawanie tożsamości etnicznej we współczesnej Europie Środkowej: przykład Śląska, 2015–2016). W swoich rozważaniach na temat tożsamości etnicznej Profesor Greń wychodzi też poza ściśle ujętą problematykę śląską, np. w artykule *Tożsamość jako narzędzie operacjonalizacji relacji międzyludzkich* (2012).

W początkach swej pracy badawczej Zbigniew Greń zainteresował się również historią języka, zwłaszcza czeskiego. Za najważniejszą rozprawę Jego autorstwa z tego zakresu przed rokiem 2000 uznać należy książkę *Nowy Testament cieszyński i Prorocy cieszyńscy. Analiza językowa staroczeskiego przekładu* (Wrocław 1987), będącą rezultatem pracy doktorskiej. Zakres poruszanych w niej

zagadnień był stosunkowo szeroki – od problemów fonetyki i fleksji historycznej, po kwestie filologiczne – stosunku przekładu do łacińskiej Wulgaty. Analizie poddano zabytek dwuczęściowy, przy czym części te należą do dwu różnych wersji (redakcji) przekładu biblijnego: *Prorocy* do I wersji, *Nowy Testament* do II. W pracy znalazło się więc porównanie zasad rządzących powstawaniem tekstów tych redakcji, co było tym bardziej uzasadnione, że właśnie między I a II redakcją nastąpił przełom w technice średniowiecznego przekładu biblijnego w Czechach. Ponadto określono w rozprawie m.in. typy ekwiwalencji w przekładach średniowiecznych. Znaczną część książki poświęcono opisowi słowotwórstwa rzeczownika. Jest to jedna z niewielu prac na temat systemu derywacyjnego w języku staroczeskim, dokonana przy tym z zastosowaniem metod opisu synchronicznego.

Z czasem Profesor Greń zajął się bardziej szczegółowo funkcjonowaniem języka (staro)czeskiego i (staro)polskiego na Śląsku i dialektologią historyczną polszczyzny pogranicza polsko-morawskiego. Drobiazgowa analiza czeskojęzycznych archiwaliów cieszyńskich zaowocowała określeniem polskiego gwarowego podkładu językowego u wielu pisarzy miejskich i wiejskich oraz wzbogaceniem korpusu polskich cech gwarowych w historii regionu będącego domeną działania czeskiej kancelarii książęcej (później Komory). Pozwoliło to na dokładniejsze określenie udziału pierwiastka czeskiego i polskiego (zwłaszcza gwarowego) w historii regionu i ich wagi – przez rozróżnienie prymarnych i sekundarnych cech językowych w korpusie historycznym.

Wyniki tych badań ukazały się drukiem w będącej efektem grantu NCN książce *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe* (Warszawa 2000) oraz w artykułach: *Problematyka językowa Śląska Cieszyńskiego po obu stronach Olzy – historia i współczesność* (1995), *Společne uwarunkowania sytuacji językowej na Śląsku Cieszyńskim* (1997), *Problemy czesko-polskiego pogranicza językowego na Śląsku Cieszyńskim w świetle dokumentacji archiwalnej* (1999), *Miejsce języka czeskiego w historii Śląska Cieszyńskiego* (2000), *Słownik Andrzeja Cinciały w cieszyńskiej dialektologii historycznej* (2000, z Beatą Kubok). W okresie następnym tematyce tej Profesor Zbigniew Greń poświęcił publikacje *Dzieje polityczne Śląska Cieszyńskiego w świetle leksyki regionalnej* (2002), *Wielojęzyczność w Księstwie Cieszyńskim* (2008), *Język Dziennika Andrzeja Cinciały jako przykład dziewiętnastowiecznej polszczyzny regionalnej Śląska Cieszyńskiego* (2015).

W swoich pracach dążył do uporządkowania spuścizny archiwalnej Śląska Cieszyńskiego z punktu widzenia językoznawcy, natomiast zawarte w nich ustalenia ważne są nie tylko dla lingwistów, lecz w równej co najmniej mierze dla historyków regionalistów.

Efekty badań w tym zakresie są wielorakie i często stanowią zupełne novum w literaturze śląkoznawczej. Z jednej strony, odkrył Profesor bowiem dwa nieznanne zabytki polskie, w tym tekst z 1598 r., który jest drugim co do starszeństwa

tego rodzaju dokumentem z obszaru Księstwa Cieszyńskiego, znalazł dokumentację archiwalną świadczącą o używaniu w kancelarii cieszyńskiej, formalnie czeskiej (*cancellaria bohemica*) również polskiego języka oficjalnego w kontaktach z Królestwem Polskim i to na najwyższym szczeblu, np. w kontaktach księżnej Elżbiety Lukrecji z Florentynem Celestowskim z Kęt. Z drugiej zaś strony, wnikliwa analiza tekstów czeskich kancelarii umożliwiła wielokrotnie odkrycie polskiego podkładu językowego jej pisarzy, często z elementami gwary cieszyńskiej. Pozwoliło to wzbogacić korpus cech polskich z tego obszaru, w tym i w apelatywach, od XV w.

Poszerzenie wiedzy na ten temat umożliwiło stworzenie syntezy historii stosunków językowych na Śląsku Cieszyńskim, zawierającej określenie zakresów używanych kodów (łacina, niemiecki, czeski, polski, gwarowy cieszyński) i ustalenie ich hierarchii. Profesor Greń w pracach swych przedstawił historię językową Śląska Cieszyńskiego z charakterystyką zmian w sytuacji komunikacyjnej oraz historię wewnętrzną języka polskiego na tym terenie – w regionalnej odmianie oficjalnej i w gwarowej odmianie ludowej, z wyznaczeniem głównych faz rozwojowych. W rezultacie powstała periodyzacja dziejów językowych tego regionu, z określeniem występujących tam kodów, potwierdzonych w archiwaliach okresów, zakresu kodów i hierarchii komunikacyjnej w wielokodowej społeczności Śląska Cieszyńskiego. W jednym z artykułów przedstawił też Autor rolę języka czeskiego na Śląsku Cieszyńskim. W książce *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe* (2000) znalazł się również wybór historycznych mieszanych tekstów polsko-czeskich z komentarzem.

W roku 1983, wraz z przejściem do Instytutu Słowianoznawstwa (obecnie: Sławistyki) PAN Zbigniew Greń rozpoczął badania w zakresie **językoznawstwa synchronicznego w ujęciu konfrontatywnym**. Jego zainteresowania w tym zakresie ogniskują się na problematyce systemu czasownikowego. Posiłkował się tu metodami lingwistyki kognitywnej (wiedzę z tego zakresu pogłębiał m.in. w trakcie pobytu stypendialnego w EHESS w Paryżu i na Uniwersytecie w Kolonii), analizy składnikowej i sytuacyjnej.

Oprócz kilku artykułów: *Z problematyki konfrontatywnego badania czasownika w językach blisko spokrewnionych (na materiale polskim i czeskim)* (1992), *Analiza sytuacyjna w badaniach konfrontatywnych leksyki* (1996), *Psychologiczne i socjologiczne elementy w typologii aktów mowy* (1996), *Struktura pola semantycznego mówienia w języku polskim i czeskim (na podstawie analizy reprezentacji czasownikowej)* (1996), *Praska Szkoła Lingwistyczna a kultura języka* (2012), ten nurt zainteresowań badawczych Profesora Grenia reprezentuje praca habilitacyjna *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim* (Warszawa 1994). Podstawę materiałową stanowiło ponad dziesięć tysięcy przykładów tekstowych reprezentujących ponad dwa tysiące jednostek leksykalnych.

Celem pracy była konfrontacja pól mówienia w językach polskim i czeskim. Stworzenie semantycznego (opartego na analizie sytuacyjnej) modelu potencjalnego (kombinatorycznego) umożliwiło zdefiniowanie *tertium comparationis* służącego porównaniu systemów polskiego i czeskiego. Dzięki zastosowaniu tej metodologii udało się wydobyc różnice w semantycznych modelach rzeczywistych w polu mówienia w obu językach. Główna różnica w modelach potencjalnych polega na udziale argumentu Pośrednika w strukturze semantycznej w polu mówienia w języku czeskim, podczas gdy w polskim jest on dopuszczalny w polu nadrzędnym – przekazywania informacji. Poszukiwanie wykładników powierzchniowych dla modeli rzeczywistych w obu językach pozwoliło na określenie podstawowych różnic semantycznych i składniowych. Recenzje pracy ukazały się w Czechach (*Slovo a slovesnost i Slavia*) i w Serbii (*Zbornik Matice srpske za slavistiku*). Po uzyskaniu tytułu profesorskiego tematyką tą Zbigniew Greń zajmował się jeszcze w artykule *Czeskie czasowniki vzkazat : vyřidit i ich polskie ekwiwalenty* (2003).

Bliskie tym zagadnieniom były badania w zakresie walencji czasownika. W ich ramach brał Zbigniew Greń udział w opracowaniu koncepcji czesko-polskiego słownika walencyjnego czasowników, co zaowocowało publikacjami *Koncepcja czesko-polskiego słownika walencyjnego czasowników* (z Danutą Rytel-Kuc i Grażyną Ordęgą, 1993) oraz *Konstrukcje z się w opisie walencyjnym czasownika* (1991), *Wykorzystanie przekładów literackich w pracy nad dwujęzycznym słownikiem walencyjnym* (z Danutą Rytel-Kuc, 1991). Wykorzystana w nich koncepcja metodologiczna nawiązywała nie tylko do dokonań badaczy polskich, lecz także czeskich i niemieckich. W ramach kilkusobowego zespołu pracował Professor Greń nad czasownikami mówienia – wykorzystując tu, zwłaszcza w zakresie struktur powierzchniowych i ich analizy semantycznej, w zgodzie z teorią walencyjną, swój dorobek i wyniki pracy indywidualnej. Wobec rozpadu zespołu i nieukończenia pozostałych części, wyniki tych prac ukazały się w kilku artykułach. W 2016 roku zrelacjonował losy tego niedokończonego projektu w artykule *Pokus o zavedení valenční teorie v Polsku*, a do tematyki walencyjnej nawiązał jeszcze w artykule *Walencja a kolokacja* (2021).

W następnych latach interesowały Profesora Grenia przede wszystkim zagadnienia z zakresu **socjolingwistyki** i **etnolingwistyki**. Z czasem starał się bowiem wzbogacić arsenał wykorzystywanych dialektologicznych narzędzi badawczych o metody zaczerpnięte z socjolingwistyki. Dzięki grantowi KBN przeprowadził w latach 1996–1998 szeroko zakrojone badania języka i komunikacji młodzieży polskiej w czeskiej i polskiej części Śląska Cieszyńskiego, badając między innymi stan zachowania gwary cieszyńskiej. Język tej grupy stanowi bowiem konglomerat cech odmiany ogólnej języka polskiego (na tzw. Zaolziu również czeskiego), gwar cieszyńskich i slangu młodzieżowego. Opisane przez Zbigniewa Grenia

mechanizmy przedstawiają zjawisko szersze, nieograniczone do regionu cieszyńskiego, a mianowicie przechodzenia gwar (czasem tylko elementów gwarowych) do roli kodu sekundarnego, emocjonalnie nacechowanego. Podstawę materiałową stanowiły wyniki obszernej ankiety przeprowadzonej we wszystkich szkołach podstawowych (klasy ósme, ewentualnie siódme) powiatu cieszyńskiego i w polskich szkołach podstawowych i średnich w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego (na tzw. Zaolziu) – łącznie ponad dwa tysiące ankiet o objętości od pięciu do dziesięciu stron maszynopisu. Tak obszerne i jednolite badania językowe – socjolingwistyczne, ale i dialektologiczne (sprawdzające znajomość dialektu) zostały przeprowadzone na tym terenie po raz pierwszy.

Wyniki prac z tego okresu zebrał Profesor Greń w książce *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe* (Warszawa 2000) oraz w szeregu artykułów z zakresu socjolingwistyki, np. *Gwara cieszyńska najmłodszej generacji. Stopień znajomości i sposób wykorzystania leksyki gwarowej* (1997), *Spółeczne uwarunkowania sytuacji językowej na Śląsku Cieszyńskim* (1997), *Z problematyki językowej pogranicza polsko-czesko-słowackiego* (1998), *Specyfika komunikacji językowej w warunkach diglosji* (1999), *Socjolingwistyczne uzupełnienie i weryfikacja dialektologicznych badań arealnych (na materiale gwar cieszyńskich)* (2000), *Komunikacja językowa w handlu przygranicznym na Śląsku Cieszyńskim* (2000, z Beatą Kubok), *Próba poszerzenia i weryfikacji badań językowych na Śląsku Cieszyńskim* (2001), *Komunikacja językowa w kontaktach interetnicznych na masową skalę* (2001). Po uzyskaniu tytułu profesorskiego były to: *Mechanism of Linguistic and Ethnic Conversion at the Borderland of Closely Related Languages and Nations* (2002), *Stalość versus zmienność dialektów cieszyńskich* (2006), *Językowo-kulturowa opozycja miasto : wieś na Śląsku Cieszyńskim* (2012), *Parametry socjolingwistyczne w badaniach językowych na pograniczu* (2012).

O stopniu oddziaływania na obraz Śląska Cieszyńskiego w odbiorze społecznym wyników uzyskanych w tego typu eksploracji niech świadczy fakt, że obok cytowań w literaturze naukowej prace te, zwłaszcza pozycja książkowa, przywoływane są w hasłach dotyczących tego regionu w polskiej, czeskiej, angielskiej i niemieckiej wersji portalu Wikipedia.

W badaniach z tego zakresu w analizie zebranego materiału oparł się Zbigniew Greń na dokładnej charakterystyce respondentów, tak pod względem środowiska geograficznego (miasto, wieś, góry, podgórze) i społecznego (rodzina autochtoniczna, rodzina spoza regionu, rodziny mieszane), jak i czynników psychologicznych (stosunek do regionu, stosunek do gwary jako głównego wyznacznika regionu) czy psychologiczno-społecznych (identyfikacja regionalna i etniczna, żywotność tradycji regionalnej).

Starał się przy tym pogodzić dwie metody stosowane w socjolingwistyce – analizy ilościowej i portretu indywidualnego. W tworzeniu korpusu materiałowego

zastosował bowiem w stosunkowo dużej skali (ponad dwa tysiące respondentów) rodzaj mikrowywiadu, którego części wzajemnie się uzupełniały i weryfikowały. Dzięki temu każda z wyróżnionych w analizie statystycznej grup mogła zostać opisana wieloaspektowo, jednocześnie z możliwością korekty poszczególnych wyników.

Bardzo istotnym elementem interdyscyplinarnym w analizie współczesnej sytuacji językowej na pograniczu jest składnik emocjonalny, zwłaszcza stosunek do własnego języka i do „swego” regionu. W badaniach świadomości etnicznej i regionalnej Profesor Greń zastosował zasadę pełnej swobody wyboru z wszystkich możliwych na tym pograniczu identyfikacji regionalnych i etnicznych. I to nie tylko, jak dotychczas to czyniono, swobodnego wyboru jednej identyfikacji, lecz wyboru dowolnej liczby identyfikacji z określeniem dowolnego stopnia stosunku emocjonalnego. Uzyskano dzięki temu dane wskazujące na stopień akceptacji, obojętności lub odrzucenia każdej z występujących tam tożsamości. Otrzymane wyniki są dość zaskakujące i przełamują dotychczasowe schematy, zwłaszcza te, które zostały ukształtowane na podstawie obserwacji społeczności homogenicznych. Nierzadko potwierdzają one równoległą i niezależną od etnicznego składu rodziny (tzn. w rodzinach etnicznie homogenicznych) akceptację pozornie wykluczających się identyfikacji (z tego samego poziomu), np. czeskiej i polskiej (zakładanych w literaturze przedmiotu przede wszystkim w rodzinach mieszanych).

Badania ankietowe przyniosły również wiele informacji w odniesieniu do problematyki „swój” – „obcy”, zarówno w aspekcie materiałowym (określenia stosunku respondentów do konkretnych grup etnicznych i regionalnych, wyznaczenia granicy między „swoimi” a „obcymi”), jak i metodologicznym. Pozwoliły one na sformułowanie popartej bogatym materiałem tezy o przynależności respondentów do wielu kręgów „swojskości” i wykreślaniu wielu kręgów „obcości”. Obszary te mają charakter koncentryczny. W centrum „swojskości” jest rodzina, w centrum „obcości”: terytoria zamorskie, ludzie i społeczności najbardziej odległe, zaś między tymi biegunami istnieje cała skala zbiorów („kręgów”) pośrednich. Granica między „swojskością” a „obcością” jest przesuwana, wyznaczana w sytuacjach komunikacyjnych (i ogólnie – społecznych) w zależności od odczuć, uprzedzeń, przyzwyczajzeń, jak też od potrzeb i nacisku elementów kon-sytuacyjnych. Wyniki szczegółowe przedstawił Autor w artykułach: *‘Swój’ i ‘obcy’ na Śląsku Cieszyńskim – wyznaczenie zakresu na podstawie wyboru kodu w warunkach diglosji* (1998), *Zakresy swojskości i obcości na Śląsku Cieszyńskim* (2001).

Badania etnolingwistyczne łączą się w znacznej mierze z zainteresowaniami **śląskoznawczymi** Profesora Zbigniewa Grenia. Istotne w nich jest uwzględnianie czynnika świadomości regionalnej i etnicznej. Znalazło to wyraz w książce *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe* (Warszawa 2000) i w artykułach, m.in.: *Świadomość etniczna i językowa młodego pokolenia Cieszyńiaków* (1997), *Wpływ*

identyfikacji etnicznej i regionalnej na sytuację komunikacyjną w wielokodowych społecznościach pogranicza (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego) (2003), *The Hierarchy of Territorial Units in the Multi-Identificational Community of Cieszyn Silesia* (2007), *Śląska lokalność w Internecie* (2008).

Łącząca się z tym problematyka obrazu świata i stereotypów została poruszona przede wszystkim w książce *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim* (Warszawa 2004) i w artykułach, m.in.: *Obraz Cygana i Cyganki w folklorze Śląska Cieszyńskiego* (2008), *Obraz Turcji i Turków w XIX-wiecznej prasie Śląska Cieszyńskiego* (2019), ale też z wykorzystaniem innego materiału w pracach: *Wizerunek Cygana i Roma w prasie czeskiej* (2010), *Wizerunek Kozaka we współczesnej prasie czeskiej* (2010).

Ujęcie teoretyczne wyznaczania pojęć z zakresu badań nad językowym obrazem świata i nad stereotypami przedstawił Zbigniew Greń już w roku 2001 w artykule: *Stereotypy jako fenomeny językowe*. Zaproponował tam (ale też np. w przywołanej powyżej książce z roku 2004) model umiejscowienia stereotypów i pojęć (w ujęciu kognitywnym – konceptów) w językowym obrazie świata. Również w badaniach z tego zakresu wychodził od rozróżniania przedmiotowego i podmiotowego obrazu świata, czyli obrazu i wizji świata (na wzór rozróżnienia pojęć *Weltbild* i *Weltanschauung* w niemieckiej filozofii i lingwistyce).

Wraz z kolejnym grantem NCN, w latach 2013–2016, przeniósł swoje zainteresowania problematyką językowego obrazu świata i stereotypów na materiał określający grupy wyznaniowe. Śląsk Cieszyński pod tym względem jest regionem szczególnie interesującym ze względu na wyjątkowe w skali polskiej zróżnicowanie religijne. Rezultaty badań na tym polu zostały opublikowane w serii artykułów naukowych: *Miejsce stereotypów religijnych w językowym obrazie świata* (2012), *Tradycyjny obraz konfesji na Śląsku Cieszyńskim na podstawie źródeł folklorystycznych* (2016), *Wizerunek świadka Jehowy i jego miejsce na konfesyjnej mapie świata na Śląsku Cieszyńskim* (2017), *Wizerunek ateisty i jego miejsce na konfesyjnej mapie świata na Śląsku Cieszyńskim* (2017), *Pojęcie sekta na mentalnej mapie świata w społeczności wielowyznaniowej* (2019), *Wizerunek katolika w dyskursie na tematy religijne na portalach regionalnych Śląska Cieszyńskiego* (2019), *Wizerunek wyznawcy prawosławia na Śląsku Cieszyńskim* (2019) i z tego samego kręgu tematycznego: *Słownictwo religijne w gwarach Śląska Cieszyńskiego* (2012).

Pokusił się też Profesor Greń o porównanie na materiale ze Śląska Cieszyńskiego stereotypów religijnych i etnicznych. Należy pamiętać bowiem, że nie funkcjonuje tam stereotyp Polak-katolik, co komplikuje interpretację zależności między tymi kategoriami i analizę relacji międzywyznaniowych. Zbigniew Greń pokazał to w artykułach *Stereotypy etniczne i religijne – wzajemne relacje* (2018), *Relacje między narodowością i religią na Śląsku Cieszyńskim* (2023) oraz *Spory religijne w prasie Śląska Cieszyńskiego* (2018).

W ostatnim okresie powrócił Profesor do badań z zakresu **językoznawstwa autonomicznego** w obrębie **leksykologii**. Chodzi o obserwację współcześnie obserwowanego naporu angielszczyzny m.in. na języki słowiańskie i próbę opisania dynamiki tego procesu. Zainteresowania te zaowocowały artykułami *Wariantywność formalna w procesie adaptacji anglicyzmów w języku słowackim* (2015), *Wariantywność formalna w żywiołowej adaptacji anglicyzmów w języku polskim, czeskim i słowackim* (2021) oraz udziałem w kierowanym przez profesor Teresę Smólkową z Instytutu Języka Polskiego PAN grantie NPRH. Rezultaty tych badań ukazały się w formie książkowej, sześciorga autorek i autorów, *Języki zachodniosłowiańskie wobec pożyczek angielskich w ostatnim dwudziestoleciu* (Kraków 2016), a autorski tekst Profesora Grenia (oprócz udziału w pracach na każdym etapie projektu) znalazł się w obszernej części opisującej proces napływu anglicyzmów do języka słowackiego (strony 263–378).

W swoich badaniach porusza się Zbigniew Greń po kilku obszarach geograficznych. Jest to przede wszystkim obszar czeski, też słowacki, Śląsk Cieszyński i Górną, obszary pograniczne – polsko-(słowacko-)czeskie, zwłaszcza na Śląsku Cieszyńskim, także czesko-polsko-niemieckie na Górnym Śląsku, współczesne (w tym i wirtualne) i historyczne. Z innych regionów pogranicznych interesuje go Bukowina, dziś w granicach Rumunii i Ukrainy, przygodnie także inne rejony Słowiańszczyzny (pogranicze chorwacko-słoweńskie, Macedonia, Słowenia).

Profesor Zbigniew Greń od dłuższego już czasu pracę badawczą łączy z niezwykle intensywną działalnością organizacyjną. W latach 1996–1999 był wicedyrektorem, a od 1999 do 2007 roku dyrektorem Instytutu Sławistyki PAN. Przez dwie kadencje, w latach 2005–2012, był prodziekanem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, a począwszy od roku 2012, przez trzy kadencje, do roku 2024 dziekanem tego Wydziału.

Zbigniew Greń jest członkiem Komisji Socjolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów (od 2008 roku), Komitetu Słowianoznawstwa PAN (od 2003 roku; przez kilka kadencji był członkiem Prezydium, w tym jego wiceprzewodniczącym, a w latach 2020–2024 przewodniczącym, a w związku z tym i przedstawicielem Polski w Międzynarodowym Komitecie Sławistów), członkiem Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego (od powstania w 2006 roku, wcześniej jako sekretarz naukowy, obecnie wiceprzewodniczący), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 2001 roku, obecnie członek zwyczajny), Polskiego Towarzystwa Językoznawczego (od roku 1988), Rady Centrum Badań nad Kulturą Warszawy UW (od roku 2020), Rady Naukowej Instytutu Sławistyki (wcześniej: Słowianoznawstwa) PAN (w latach 1987–1989 i nieprzerwanie od 1992 roku). Zasiada w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism *Nová čeština doma a ve světě* (Praga), *Cognitive Studies/Études cognitives*, *Prace Filologiczne* i *Rocznik Sławistyczny*.

W latach wcześniejszych był też m.in. członkiem towarzystw, komitetów i komisji: Komitetu Językoznawstwa PAN (w tym w latach 1990–1992 jako sekretarz Komitetu), Stałej Komisji Polsko-Czeskiej Ministerstwa Edukacji i Nauki Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwa Edukacji Republiki Czeskiej (od 2005 do 2006 – do jej rozwiązania), Rady Naukowej Państwowego Instytutu Naukowego Instytut Śląski w Opolu (w latach 2008–2011), The Japan Society for the Study of Slavic Languages and Literatures (w latach 2015–2018) oraz zespołów redakcyjnych czasopisma *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* i serii wydawniczych *Język na Pograniczach* oraz *Kultura na Pograniczach*.

Przebywał na stypendiach badawczych w Niemczech (Uniwersytet w Kolonii, stypendium DAAD), we Francji (École des hautes études en sciences sociales w Paryżu). Wykładał gościnnie w Japonii (Instytut Polski w Tokio i Uniwersytet Hokkaido w Sapporo w 2015 roku) oraz w Niemczech – w 2021 roku na Uniwersytecie w Greifswaldzie, w ramach tygodniowego cyklu IX. Greifswalder Polonicum: *Cieszyn, Těšín, Teschen. One region, one culture?*, Universität Greifswald, Alfred Krupp Wissenschaftskolleg, a w 2022 roku na Uniwersytecie w Jenie, w organizowanym przez Aleksander-Brückner-Zentrum für Polenstudien, Friedrich Schiller University Jena cyklu *Polen und seine Sprache(n)*.

Był między innymi recenzentem zagranicznym grantów oraz w przewodach habilitacyjnym i profesorskim w Czechach, a także w Słowacji. Wypromował siedem prac doktorskich w Instytucie Sławistyki PAN i w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej UW oraz 101 prac magisterskich w tej ostatniej jednostce. Oprócz sprawowania funkcji recenzenta w przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich, w roku 2018 wystąpił w roli recenzenta w procedurze doktoratu honoris causa dla Profesora Stanisława Gajdy (Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie) oraz w roku 2017 w roli laudatora w procedurze odnowienia doktoratu Profesor Zuzanny Topolińskiej na Uniwersytecie Warszawskim.

Od Kongresu w Sofii w 1988 roku brał regularnie udział w odbywających się co pięć lat Międzynarodowych Kongresach Sławistów oraz w kilkudziesięciu konferencjach krajowych i zagranicznych, w Bułgarii, Chorwacji, Czechach, Litwie, Rosji i Słowacji.

W dowód uznania za pracę badawczą oraz na rzecz organizacji nauki odznaczony został w 2005 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, w roku 2016 Medalem 200-lecia Uniwersytetu Warszawskiego. Dwukrotnie otrzymał nagrodę Sekretarza Naukowego Wydziału I PAN (1977, 1979), a także dziesięciokrotnie nagrodę specjalną Rektora Uniwersytetu Warszawskiego (2014–2023).

Informacje biograficzne dotyczące Profesora Zbigniewa Grenia można znaleźć m.in. w kompendiach prezentujących świat nauki, m.in.: *Who is who w Polsce* (Hübner's Verlag für Personenzyklopädien), *Złota Księga Nauk*

Humanistycznych (Wydawnictwo Helion), *Złota Księga Nauki Polskiej w 100 rocznicę odzyskania niepodległości*, t. I. (Wydawnictwo Helion), *Współcześni uczeni polscy*, t. V (Ośrodek Przetwarzania Informacji), *Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego* (<http://sloownik.kc-cieszyn.pl>) i na portalu Wikipedia (https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Greń).